

***Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emriyle
Yarbay Şefik ÖZDEMİR Bey'in Revandiz,
Musul-Kerkük-Süleymaniye Harekâtı***

ZekeriyaTÜRKMEN*

Özet

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayıp teslim oldu. Ülkenin bütün değerli kaynakları işgalcilerin denetimine girmiş oldu. Sahip olduğu zengin petrol yataklarından dolayı mirası paylaşamayan bir ülke konumunda idi. Mondros Ateşkes Antlaşmasının ardından kurulan direniş guruplarıyla işgallere karşı tepkide bulunan Türkler, bir süre sonra Milli Mücadele hareketini başlattılar. Millî Mücadele döneminde güney cephesinde kuva-yı milliye teşkilatını kurup bölge halkıyla işgalci Fransızlara ve iş birlikçi Ermeni çetelerine karşı yürütülen mücadelenin Antep yöresindeki önderlerinden birisi Milis Yarbayı Ali Şefik Özdemir Bey'dir.

Şefik Özdemir Bey, 2 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Antep'e gelerek Fransızlara karşı mücadele eden birliklerin başına geçmiştir. Antep halkının Fransızlara karşı kahramanca müdafaa savaşlarını idare eden Şefik Özdemir Bey, daha sonra bu şehrin hemşehrisi ilan edilecek ve mebus seçilecektir. Özdemir Bey, 1922 yılında da Revandiz harekâtı adıyla bilinen Musul-Kerkük-Süleymaniye'ye yönelik askerî harekâtın komutanı

olarak görev almış şahsi yönden büyük gayretler harcamasına rağmen İngilizlerin üstün kuvvetleri karşısında bölgede fazla tutunamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Kuzey Irak'ta 1922 yılı Temmuz-Ağustos ayında İngilizlerle çetin mücadeleler yapan Özdemir Bey, Türkiye'den istediği yardımın gelememesi üzerine -tam o sırada Büyük Taarruz harekâtı icra edilmekte idi- kuzeydoğuya doğru birliklerine çekerek İran'a iltica etmek zorunda kalmıştır. Türkiye idarecileri Lozan görüşmelerinde Musul, Kerkük ve Süleymaniye'nin Türk toprağı olduğu gerçeğini ortaya koydular. Ancak, petrol bölgesini yeni kurulmakta olan Türkiye'ye vermek istemeyen büyük güçler ve özellikle İngiltere bu duruma şiddetle karşı çıktı. Hatta bu karşılıklı atışmalar, Lozan görüşmelerinin sekteye uğramasına yeni bir savaş halinin ortaya çıkmasına yol açmıştı.

Bu makalede Milis Yarbayı Ali Şefik Özdemir Bey'in, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle başlattığı Revandiz, Musul, Kerkük, Süleymaniye'ye yönelik askerî harekât ele alınmış, dönemin belgeleriyle konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şefik Özdemir Bey, Mustafa Kemal Paşa, Musul, Kerkük, Süleymaniye, Revandiz, Irak, Birinci Dünya Savaşı. Kuzey Irak

* (Yrd. Doç. Dr.) (E.Öğ.Kd.Alb.), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Bağlarbaşı-Üsküdar / İstanbul.

*Supreme Commander Mustafa Kemal Paşa's
Lieutenant Colonel Şefik ÖZDEMİR Bey's
Revandiz, Musul-Kerkük-Süleymaniye
Operation*

Zekeriya TÜRKMEN*

Abstract

The Ottoman Empire, defeated by the First World War, signed the Mudros Armistice Agreement and surrendered. All the valuable resources of the country were in control of the invaders. It was a country that could not be shared because of its rich oil reserves. The Turks, who reacted against the occupations with the resistance groups established after the Mondros Armistice Agreement, started the National Struggle movement after a while. During the National Struggle period, one of the leaders in the Antep region was the militia leader Ali Şefik Özdemir Bey who established the national army organization on the southern front against the occupying French and the collaborative Armenian gangs.

Şefik Özdemir Bey came to Antep on 2 June 1920 at the order of Mustafa Kemal Pasha and headed the troops fighting against the French. Şefik Özdemir Bey, who manages the heroic defensive battles of the Antep people against the French, will then be declared a loved citizen of this city and elected as a deputy from there. In 1922 Özdemir Bey served as commander of the military operation against Mosul-Kerkük-Suleymaniye, known as Revandiz operation, and despite his great efforts he could not

hold much in the region against the superior forces of the British and had to retreat.

Özdemir Bey, who made tough struggles with the British in July-August 1922 in northern Iraq, on the occasion that the aid he wanted from Turkey could not come - at that time the Great Attack was being carried out - he had to withdraw to Iran by pulling his troops towards the northeast. Turkey's rulers put forward the fact that Mosul, Kirkuk and Süleymaniye were Turkish land in Lausanne negotiations. However, the great powers, especially Britain, who did not want to give the oil region to the newly established Turkey, strongly objected to this situation. In fact, these mutual strikes led to the emergence of a new warfare in the face of the Lausanne negotiations.

In this article, the military operation against the Mosul, Kerkuk, Süleymaniye and Revandiz, which was initiated by the command of Mustafa Kemal Pasha in the Commander-in-Chief of the Lieutenant Colonel Ali Şefik Özdemir Bey.

Keywords: *Şefik Özdemir Bey, Mustafa Kemal Pasha, Musul, Kerkük, Süleymaniye, Revandiz, Iraq, The Great War, Northern Iraq*

* (Asst. Prof.) Istanbul 29 Mayıs University, Faculty of Arts, History Department, Bağlarbaşı-Üsküdar / İstanbul.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşından yenik çıkmasının ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ülkede büyük sıkıntıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ateşkesin ardından başlatılan haksız işgallere karşı başlatılan yerel direniş faaliyeti tüm ülke sathını kaplamıştır. İşte, Millî Mücadele döneminde güney cephesinde kuva-yı milliye teşkilatını kurup bölge halkıyla işgalci Fransızlara ve işbirlikçi Ermeni çetelerine karşı yürütölen mücadelenin Antep yöresindeki önderlerinden birisi Milis Yarbayı Ali Şefik Özdemir Bey'dir. 1885'te Kahire'de doğan Özdemir Bey'in, aile kökenleri Yemen ve Habeşistan fatihi olarak bilinen Özdemir Paşa'ya dayanır. Özdemir Bey'in ifadesine göre aile, Kahire'de Özdemiroğulları adıyla şöhet bulmuş köklü Türk ailelerinden birisidir (Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Arşivi, Kutu: 53, nr: 1113, Şefik Özdemir Dosyası, Kısa Hal tercümesi).

Mısır'ın İngilizler tarafından işgali ve takip eden dönemdeki İngiliz tazyik ve baskıları Şefik Özdemir'in anavatana katılma isteklerini kamçulamıştır. Birinci Dünya Savaşının başında İstanbul'a gidip orduya katılmış; yedek subay olarak Suriye-Filistin cephesinde görev yapmıştır. İstanbul'a gidip orduya katıldığı sıralarda Şefik Özdemir Bey, Teşkilat-ı Mahsusa örgütü ile de temasa geçmiş; birkaç yabancı dil bilmesi onu avantajlı bir konuma yükseltmiş; örgütte psikolojik harp teknik ve yöntemlerini öğrenmiş; savaş süresince çeşitli cephelerde görev yapmıştır. Halep'in İngilizlerin işgaline maruz kaldığı sırada yaralanmış, tedaviden sonra Irak'a, oradan tekrar Şam'a dönmüş istihbarat faaliyetlerini yürütmüştür. Irak ve Şam'da Osmanlı Devleti'nden yana Arapları Türklerle bir araya getirerek Türk-Arap Birliğini kurup İngilizlere karşı mücadelesini sürdürmüştür. Bu teşkilatı Hatay'a kadar yaygınlaştırmıştır. Topladığı milis kuvvetleriyle Suriye'de önce İngilizlere sonra da Fransızlara karşı yapılan mücadelenin liderliğini üstlenmiştir.

TBMM'nin açılmasından sonra millî hükûmetin emrine giren Şefik Özdemir Bey, 2 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Antep'e gelerek Fransızlara karşı mücadele eden birliklerin başına geçmiştir. Antep halkının Fransızlara karşı kahramanca müdafaa savaşlarını idare eden Şefik Özdemir Bey, daha sonra bu şehrin hemşehrisi ilan edilecek ve mebus seçilecektir. Özdemir Bey, 1922 yılında da Revandiz harekâtı adıyla bilinen Musul-Kerkük'e yönelik askerî harekâtın komutanı olarak görev almış şahsi yönden büyük gayretler harcamasına rağmen İngilizlerin üstün kuvvetleri karşısında bölgede fazla tutunamamış ve geri çekilmiştir. TBMM hükûmeti de Musul-Kerkük'ü diplomasi yoluyla elinde tutacağı umuduyla Lozan Barış Konferansına katılmıştır.

Şefik Özdemir Bey, Cumhuriyetin ilanından sonra Antep'e yerleşmiş ticaretle hayatını sürdürmüştür. TBMM'ne altıncı dönemde, 14 Nisan 1939 tarihinde Siirt mebusu olarak girmiş; yedinci dönemde de Gaziantep mebusu olarak TBMM'de görev almıştır. 5 Ağustos 1946 tarihine kadar TBMM'de milletvekili olarak görev yapmıştır. Evli ve iki erkek çocuk babası olan Şefik Özdemir Bey, 18 Mayıs 1951 tarihinde vefat etmiş, çok sevdiği Gaziantep şehrindeki Asrî Mezarlığa defnedilmiştir (Türkmen, 2003, s.90).

1. *Osmanlı Coğrafyasına Haramilerin Saldırısı ve Petrol Savaşının Başlaması*

“Bir damla petrol, bir damla kan!”

Sanayi Devrimi sonrası hammadde arayışına girişen Avrupa'nın emperyalist devletleri XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ortadoğu coğrafyası ile yakından ilgilenmeye başladılar. Şark meselesini kendi çıkarları doğrultusunda çözümlenmek isteyen emperyalistler, bu meselede

önemli bir sacayağı olan Musul, dolayısıyla petrol bölgesi ile yakından ilgilenmeye başladılar. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı egemenliğinde kalan Musul vilayetinin sahip olduğu zengin petrol kaynakları emperyalist devletlerin iştahını kabartan bir konumdaydı. İngiliz devlet adamlarından Churchill'in ifadesiyle, "...bir damla petrolün bir damla kandan daha değerli olduğu" görüşünün egemen olduğu bir sırada Musul coğrafyası bir cazibe merkezi olmuştur (Türkmen, 2001, s.47-49; Türkmen, SKD, 2003, s.69; Türkmen, 2003). İngiltere bölgeyi kontrol altına almak amacıyla General Marshall'a 1 Kasım 1918'de verdiği emirde Musul'a doğru taarruz etmesini istemiştir (Üzel, t.y., s.68). Hâlbuki Mondros mütarekesinin imzalandığı sırada Türk kuvvetleri Süleymaniye-Köysancak-Kadıhane-Dipke-Gûvar, Büyük Zap Suyu mansabı, Hamam Alil-Tel'af-Sincar-Resulayn (Ceylanpınar)-Tel'ebyad (Akçakale)-Cerablus ve Akçakoyunlu istasyonu hattına uzanan kesimi yani Musul, Erbil ve Süleymaniye gibi şehirlerin önemli bir bölümünü ellerinde tutuyorlardı (Sabis, 1991, s.303-319; Göyünç, 1998, s.48; Türkmen, 2001, s.41; Türkmen, 2003, s.69-81).

İngiliz ordusu Musul coğrafyasında ilerlerken aşiretleri kendi saflarına çekmek için her türlü propaganda faaliyetinde bulundu. Özellikle Binbaşı Noel, Musul bölgesinde önemli casusluk faaliyetlerini gerçekleştirdi (ATASE Arşivi, Kutu: 106, Gömlek: 87, Belge 87-2.). İngilizlerin Mütareke hükümlerine hiçe sayarak ileri harekâta geçtikleri sırada Mondros mütarekesi hükümlerine boyun eğen Türk kuvvetleri silah, techizat ve cephaneleri ile Musul'u tahliye ederek Zaho hattına çekildi ve 10 Kasım 1918 tarihinde Musul vilayeti İngiliz ordusu tarafından işgal edildi (ATASE Arşivi: 1-1, Kls: 1, Ds: 1, F: 32, 32-1; Sabis, 1991: 318).

2. *Musul'un İşgalinden Sonra Meydana Gelen Gelişmeler*

İşgalden sonra İngilizler, Musul'un siyasî geleceği hakkında karar vermekte tereddüt etmişlerdi. Musul konusunda İngiliz bakanlıkları arasında da bir fikir birliği yoktu. Bölgede bulunan İngiliz ajanları farklı önerilerde bulunuyorlardı. Bir kısmı Irak'ın geleceği ve İngiliz çıkarları açısından Musul'u Irak manda rejimine bırakmayı önerirken, bölgenin etnik yapısını dikkate alan ajanlar ise, İngiliz denetiminde kurulması düşünülen Kürt federasyonunun sınırlarına dâhil edilmesini teklif ediyorlardı. Musul, Kerkük ve Süleymaniye'de bulunan Türkmenler İngiliz hâkimiyetine sıcak bakmadıkları gibi, aksine İngilizlerin bölgedeki etkinliklerinden büyük rahatsızlık duyuyorlardı. İngilizler savaş yıllarında olduğu kadar, Musul, Kerkük ve Süleymaniye bölgesini işgal ettikten sonra da Türklerin dışında kalan topluluklara (Arap, Kürt, Nasturi, Yezidilere) bağımsızlık yönünde çeşitli vaadlerde bulunuyorlardı. İngiliz casusları Türklerin dışındaki topluluklara bağımsızlık vaat ettikleri sırada, bölgede Türklerin etkinliğini yok etmek için her türlü propagandaya başvuruyorlardı. Nitekim İngiliz casusları, bölgedeki Türk idaresinin izlerini tamamen silmek, Türklere karşı düşmanlığı körüklemek için sık sık "...*Arap memleketlerini satan Türklerdir. Türk ordusunda bulunan Araplar, Türk zabitanını öldürüp evlerine dönsün...*" (Üzel, t.y., s.13) tarzındaki kışkırtıcı ifadeleri her yerde kullanmaya özen gösteriyorlardı.

Asırlarca süren bir hâkimiyetten sonra Türk ordularının Musul'dan çekilmesi, bölgedeki Türkmenleri ve Türk taraftarı aşiretleri derinden etkilemiştir. Asırlardır süren alışılmış, uyum sağlanmış Türk idaresinin birden ortadan kalkıp yerine menfaat ve hakimiyet hisleri bambaşka yabancı bir otoritenin, -avami bir ifadeyle haramilerin- Musul vilayetine hakim olmasından doğan sarsıntı ve keşmekeş yöre halkını uzun süre şaşkırtıcı ve yıkıcı tesirler altında bırakmıştır (Üzel, t.y., s.54). Nitekim işgali takip

eden aylarda bölgedeki Türkmenler, İngilizlere vergi vermekte direnmişler, sık sık sokak kavgaları olmuştur. Musul halkı, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılışından sonra millî mücadele hareketini gönülden desteklemiştir. Hatta bölgede bulunan Araplar dahi, İngilizlere karşı Mustafa Kemal Paşa ile işbirliğini düşünmüşlerdir. Bu tezi destekleyen bir takım oluşumlar da meydana getirilmiş, önde gelen din adamlarının da katılımı ile kurulan Cemiyet-i Hilaliye adındaki bir teşkilat, Musul'da kamuoyunu İngiliz emperyalizmine karşı uyanık tutmaya çalışmıştır. Cemiyet-i Hilaliye bu sırada yaptığı gizli propagandalarda halkı tekrar Türk egemenliğine yönlendirmeye çalışırken, İngilizlerin Irak'tan kovulması için de gizli faaliyetlerde bulunuyordu. Cemiyet-i Hilaliye, TBMM'nin açılışından sonra Ankara'ya bir heyet göndererek kendilerine destek olunmasını istemiştir. Henüz yeni kurulmuş olan TBMM hükûmetine bağlı Genelkurmay Başkanlığı da para, silah ve cephane yardımıyla bulunmuştur (Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, 1966, s.18-19).

3. *Misak-ı Millî'de Musul Meselesi*

Son Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilen Misâk-ı Millî kararlarına göre, Musul vilayeti Misâk-ı Millî sınırları içerisinde yer almakta idi (Türkmen, 2002, s. 279-280). 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılması ve hükûmetin kurulmasının ardından yeniden düzenlenen millî ordunun (Türkmen, 2001) hedefi Misâk-ı Millîyi gerçekleştirmek, Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı gün Türk ordusunun denetiminde bulunan bölgeleri içine alacak şekilde millî bir devlet kurmaktı. Misâk-ı Millîde ülke sınırları tespit edilirken, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler esas alınmıştı. Nitekim bu itibarla bakıldığında Musul vilayetinde Türkmenlerin bulunduğu alanlar Musul'dan başlayıp Erbil'i geçerek Altunköprü, Kerkük, Süleymaniye, Kifri, Kızılibat ve Mezdele'ye kadar olan yerleri içine alıyordu (Öztoprak,

1999, s.23). Belirtilen bu bölgelerde Türkler, nüfusça yoğunluğu teşkil ediyorlardı.

4. **TBMM Hükûmetinin Musul Konusundaki Duyarlılığı**

TBMM hükûmeti Misâk-ı Millî konusunda daha kuruluşunun ilk günlerinden itibaren gerekli duyarlılığı göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisinde yapılan tarihî konuşmada, *“Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki de birincisi olan, hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-ı millimiz İskenderun cenubundan geçer, Şarka doğru uzanarak Musul’u, Süleymaniye’yi ve Kerkük’ü ihtiva eder. İşte hudud-ı millimiz budur dedik! Hâlbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyla iştigal ettiğimiz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı İslamiye’den mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden bir unsur-ı İslam, bizim kardeşimiz ve menafi’i tamamıyla müşterek olan vatandaşımızdır...”* (ASD, 1989, s.75; Türkmen, 2001, s.55) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

İngilizler bu sırada Mustafa Kemal Paşa’nın Yunanlıları yendikten sonra muhtemelen gözlerini Musul’a çevireceği endişesini taşıyorlar; böylesi muhtemel bir felaketi önlemenin tek çıkar yolunun ise Türklerle tez elden bir dostluk köprüsü kurmak olduğunu ileri sürüyorlardı (Öke, 1987, s.76).

5. **Şefik Özdemir Bey Müfrezesinin Kurulması**

Revandiz bölgesindeki aşiretlerin yardım istemeleri TBMM hükûmetinin bölge üzerinde yeniden otoriteyi ele geçirmek için teşebbüse geçmesine sebep oldu (Türkmen, 2001). Gerçi daha 1920 yılında Revandiz’de ortaya çıkan bir ayaklanmada, TBMM hükûmetinden yardım

da istenmişti. Hatta 9 Şubat 1920 tarihli bir belgeye bakılırsa, bölgedeki aşiretler, Türk hükûmetine müracaat ederek memur ve asker gönderilmesini istiyorlardı (BOA, BEO, Harbiye Gelen: 346095).

Bu sırada Elcezire cephesinde TBMM hükûmetinin zayıf bir tümeni bulunmakta idi. Ancak, bir bölük (üç subay, 100 er) asker yardım için Musul'a gönderilmiş; 9 Ağustos 1921 tarihinde de Binbaşı Şevki Bey Süleymaniye komutanlığına atanmıştır. Bu kuvvetin sayıca azlığı ve cephane ikmalinin güçlüğünden dolayı, zorda kalmadıkça İngilizlerle çatışmaktan kaçınılması emri verilmiştir (Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, 1966, s.266). Bu emre rağmen, TBMM hükûmeti tarafından gönderilen kuvvetlerin moral desteğini alan Revandiz Türkmenlerinden oluşan birlikler, fırsat bulduklarında İngilizleri baskın tarzı taarruzlarla püskürtmeye çalışmışlar, hatta iki İngiliz uçağını bu sırada düşürmüşlerdir. 16 Aralık 1921 tarihinde hava desteği ile birlikte kalabalık bir kuvvetle Revandiz'e saldıran İngilizlere, Babaçiçek boğazında büyük bir kayıp verdirmişlerdir (Üzel, t.y., s.57).

Bu sırada TBMM hükûmetinin Elcezire cephesi komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa da Irak'taki gelişmeleri yakından takip etmiş, Revandiz, Süleymaniye ve Kerkük havalisindeki Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine gereken her türlü desteği sağlamaya çalışmıştır (Üzel, t.y., s.60).

1922 yılı Ocak ayında İngilizler tarafından Erbil ve Revandiz'e yönelik saldırılarının artması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 1 Şubat 1922 tarihinde Millî Müdafaa Vekâletine çektiği telgrafta, belirtilen bölgeye bir milis birliği gönderilmesi emretmiştir. Genelkurmay Başkanlığı, mahalli durumu, bölgedeki aşiretleri, aşiret geleneklerini ve çeteciliği bilen bir komutanın tayini üzerinde durmuş ve nihayet, Antep'te kuva-yı milliye komutanlığı yapmış olan Milis Yarbayı, Özdemir Bey'in bu göreve atanması kararlaştırılmış (TBMM Arşivi, Kutu nr: 25, 53). Bu maksatla bir de talimat hazırlanmıştır. 1 Şubat 1922 tarihini taşıyan ve TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal imzasıyla hazırlanan talimatta özetle şu

hususlara dikkat çekiliyordu (ATASE Arşivi, İstiklal Kls: 1676, Ds: 408, F: 1; Üzel, t.y., s.66-68; Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, 1966, s.267).

TBMM Hükûmeti

II. Şb. Nr: 717

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti

Ankara, 1. 2. 1922

Mühim ve kişiyeye özeldir.

Özdemir Bey'e,

1. Faysal'ın Irak'ta hükûmet kurma iddiasına ve Misak-ı Milli hudutlarına dâhil bulunan Musul vilayetinin bir kısmını işgal ederek milli hudutlarımıza saldırıda bulunmasını engellemek, işgale uğramış bölgeleri geri almak maksadıyla Özdemir Bey'in ekteki pusulada yer alan kadronun başında bulunmak üzere Elcezire mıntokasında faaliyete geçmesi uygun bulunmuş ve kendisine gereken talimat verilmiştir.

2. Irak'ı siyasi açıdan himayeleri altına aldıklarını bildiren İngilizlerle siyasi konularda müzakerede bulunmak üzere bir konferans yapılması muhtemel olduğundan Özdemir Bey'in yapacağı görevi hususi bir mahiyette ve kişisel bir teşebbüs şeklinde idare etmesi, dışa karşı böyle bir görüntü vermesi şimdilik uygun görülmüştür.

3. Milis yarbayı rütbesine sahip bulunan Özdemir Bey'in kendisi ve maiyetini teşkil eden kadro mürettebatı Elcezire cephesi tarafından gizli bir surette ordu icmaline dâhil edilerek o surette iaşe edilecek, rütbeleri karşılığı maaşları düzenli olarak ödenecektir.

4. Elcezire cephesi, Özdemir Bey'e rütbesine karşılık olan maaşından başka, icra ettiği görevin derece ve önemine uygun bir miktar parayı da örtülü ödenekten aylık olarak verecektir. Bu tahsisatın miktarı cephe komutanlığının takdirine bırakılmıştır.

5. Bu emir Milli Savunma Bakanlığı ile Elcezire Cephe Komutanlığına tebliği edilmiş ve Özdemir Bey'e de tevdi olunmuştur.

*Türkiye Büyük Millet
Meclisi Reisi*

*Başkumandan
Mustafa Kemal*

TBMM hükûmetinin Özdemir Bey'i bu hareketin başına getirmesinin isabetli tarafları çok idi. Özdemir Bey, Musul bölgesindeki hareketi düzene koyup yepyeni bir ruh ile sevk ve idare edebilecek, aşiretleri etrafında toplayabilecek yetenek ve vasıflara sahip biri idi. Diğer taraftan Özdemir Bey tarafından yürütülecek olan harekâta resmî bir mahiyet verilmemesi, görünürde TBMM hükûmetiyle bir ilgisinin bulunmadığı izlenimi yaratılması, şahsi ve mahalli teşebbüslerle meydana gelmiş bir hareket olduğu görüntüsü uyandırılacaktı. Nitekim Özdemir Bey'e verilen talimatta da bu durum açıkça ifade edilmekte idi (Türkmen, 2003, s.73).

TBMM hükûmeti tarafından Musul Kerkük bölgesindeki halkın ısrarlı arzuları üzerine, bölgede daha esaslı bir harekete girişmek üzere bu hareketlerin bir komuta merkezinde, Türk hükûmeti lehine dönüştürmek için bir seferî kuvvet hazırlanması yoluna gidildi. Buna TBMM hükûmetine bağlı Genelkurmay Başkanlığı karar verdi. Seferî kuvvet Musul ve çevresinde çeteciliğe önem verip, İngilizlere gaileler çıkartacaktı (Üzel, t.y., s.70). Aslında bu sırada Irak'taki gelişmelere bakılırsa, Musul civarında bulunan İngiliz kuvvetleri, Türkiye'ye karşı ilan edilmemiş bir savaşı başlatmışlardı (Öke, 1987, s.80).

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ise, Elcezire Cephesi komutanlığına gönderdiği 2 Mart 1922 tarihli şifre telgrafta Musul vilayeti dahilinde faaliyette bulunmak üzere Özdemir Bey'in iki üç güne kadar Ankara'dan hareket edeceğini bildiriyor (ATASE Arşivi, Kls: 1694, Ds: 476, F: 3/7) ve Musul'a taarruz için gerekli hazırlığın yapılmasını istiyordu (Gürün, 1986, s.390-391). Şefik Özdemir Bey'e ve maiyetine verilecek subayların Türk ordusuna mensup subaylar olmamasına azami dikkat edilmiş, müfrezeeye alacağı şahısları seçme konusunda inisiyatif kendisine bırakılmıştı. Bundan başka teşkilatın tamamlanması ve ayrıca gerekli ödeneğin verilmesi için Elcezire Cephesi komutanlığına da emir verilmiştir. Başkomutanlıkla birlikte Özdemir'in fikirleri de alınarak

1 Şubat 1922’de Genelkurmay Başkanlığı 2’nci Şube tarafından düzenlenen kadroya göre; bir binbaşı, altı yüzbaşı, altı üsteğmen, dokuz teğmen, altı zabıt vekili ve bir hesap memuru yardımcı verilmiştir (Üzel, t.y., s.71). Bu kadronun er ihtiyacı da bölgedeki Türkmen ve diğer Türk idaresine sadık aşiretlerden sağlanacak kişilerle Nizip’te bulunan ve Fransız ordusundan kaçarak Türklere sığınan Tunuslu ve Cezayirli erlerden sağlanacaktı (Türkmen, 2003, s.58).

Genelkurmay Başkanlığından emri alan Şefik Özdemir Bey, 9 Mart 1922 tarihinde Revandiz’e gitmek üzere Ankara’dan hareket etti. 22 Nisan’da Diyarbakır’a vardı; Elcezire Cephe komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa ile görüştü. Para konusundaki sıkıntılar büyük ölçüde sonuçlandırıldıktan sonra Özdemir Bey’in icra edeceği harekete dair bir de talimatname verildi (ATASE Arşivi, Kls: 1687, Ds: 452, F: 11). Bu talimatta şunlar yazılı idi:

“Özel teşebbüs ile hareket etmesi gereken Özdemir Bey müfrezesi, Misâk-ı Millî sınırları içinde kalan bölgelerin Faysal tarafından işgaline engel olacaktır. Bu amacı sağlamak için, en elverişli yer Revandiz bölgesidir. Görevin başarıyla yapılabilmesi için, subay ve erlerin aşağıdaki esaslara bağlı kalması şarttır. Aksi takdirde memleket için zararlı sonuçlar verebilir:

a.Müfreze, ciddi ve sıkı bir disiplin altında bulundurulacak ve eğitimle meşgul olacaktır.

b.Halkı, Türk hükûmetine bağlamak için son derece eşit muamele yapacaktır.

c.Vazife zamanında ve vazife dışında halka iyi muamele yapılacaktır.

d.Bölge halkının dinî inançları, taassup derecesinde kuvvetli olduğundan subay ve askerler dinî esaslara saygılı kalacaklar ve gerektiği zaman da halk aydınlatılacaktır.

e.Revandiz’de yapılacak yerli teşkilatta halkın ve özellikle aşiret reislerinin düşünceleri sorulacaktır.

Halkla yapılacak görüşmelerde, İngilizlerin İslâm birliğini parçalamak ve bu suretle memleketlerini işgal etmek amacını güttükleri ve Faysal'ın da tamamen İngiliz isteklerine göre hareket ettiği, açık olarak anlatılmalı; Süleymaniye'de bulunmakta olan Nemrut Mustafa'nın kurduğu cemiyetin İngiliz çıkarlarına çalıştığı açıklanmalıdır. Müfreze, Hakkari kanalıya sıkı ve devamlı irtibatta bulunmalıdır. Bu, başarı için şarttır.” (Türkmen, 2003, s.59-60).

Özdemir Bey ve müfrezesi, 15 Mayıs 1922'de Diyarbakır'dan hareketle Siirt'e geldi (Üzel, t.y., s.75).

12 Haziran 1922'de Hakkari'den yola çıkan müfreze, 15 Haziran'da Dizaya, 17 Haziran'da Şemdinan'a, 19 Haziran'da Benaük'e halkın coşkulu bir karşılaması ile varmış oldu (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1966, s.270). Özdemir Bey, vardığı yerlerde hemen Türk hükûmeti adına teşkilat yapıyor, hükûmetsizlikten doğan anarşik olayları önlüyordu. Müfreze, çetin ve yorucu bir yolculuktan sonra 22 Haziran 1922 tarihinde Revandiz'e ulaştı (Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1966, s.270). Müfrezenin Revandiz'e gelişi halk arasında çok parlak törenlere sahne oldu, şenlikler yapıldı, etrafta bulunan aşiretler şehre gelerek müfrezeyi ve onun komutanını selamladı, kurbanlar kesildi, dualar edildi. Bölgede Türk hükûmetinin zaten öteden beri esmekte olan hâkimiyet atmosferi bu vesile ile daha da yükseldi. Özdemir Bey, derhal bölgede teşkilat kurmaya başladı; daha çok halkın genel istekleri doğrultusunda hareket etti. Uzun süreden beri hükûmetsiz olan halk, Özdemir Bey'i Mustafa Kemal Paşa'nın temsilcisi olarak alkışlıyor ve seviyordu. Halk Özdemir Bey'e Özdemir Paşa demek suretiyle bağlılık göstermekte idi (Üzel, t.y., s.78). Özdemir Bey bölgede gün geçtikçe teşkilatını yaygınlaştırdı. Kuzey Irak sahasını aşarak Rumiye Gölünün güneyindeki Lahican mıntıkasına kadar sahasını genişletti. Türkmenlerin teşkil etmiş oldukları Müdafaa-i Hukuk grupları da perde arkasından çıkarak, korkusuzca faaliyetlerini sürdürüyorlardı.

Özdemir Bey, Revandiz’de kontrolü ele geçirdikten sonra, Kerkük, Süleymaniye, Akra ve Musul gibi merkezlerde de etkinliğini hissedilir derecede artırmaya çalıştı. Revandiz’den Diyarbakır’a çekilen telgraf hattı ile muhabere ağı da sağlanmış oldu.

Özdemir Bey müfrezesinin bölgede başarılı olabilmesi için tek çare Türkmenlerin dışında diğer aşiretlerin de desteğini temin ederek, bunları Türkiye emelleri doğrultusunda kullanmaktı. Bu da son derece zor bir iş idi. Çünkü bölgedeki Arap ve Kürt aşiretleri uzun yıllardır hep güçlü olanın yanında yer aldığından sık sık taraf değiştirdiklerinden, ne zaman nasıl bir siyaset takip edecekleri konusu şüpheli idi. Bundan dolayı aşiretlerden yararlanabilmek için akıl ve mantıktan çok, duygulara hitap etmek ve maddiyata önem vermek gerekiyordu (Türkmen, 2003, s.61). Bunun dışında bu bölgede yalnız dini duyguların tahrik ve galeyanıyla aşiret kuvvetlerinden yararlanmak mümkündü. Fakat bu hususu destekleyecek ikinci kuvvet ise para idi. Nitekim İngilizler bölgedeki başarılarını bol ikram ve ihsana borçlu olduğunu çok iyi bildiklerinden aşiretlere büyük miktarda para dağıtmışlardır. Türk hükûmetinin para dağıtacak bir gücü bulunmadığından, Revandiz’deki milisler şimdilik ikinci kuvvete, ortak bağı oluşturan dinî güce dayanmayı daha uygun hal tarzı olarak görüyorlardı.

Özdemir Bey, bölgedeki aşiretlerin gücünden büyük ölçüde yararlanarak Akra, Ranya, Erbil ve Köysancak taraflarında kontrolü ele geçirdi. Türk idaresinin gün geçtikçe genişlediğini gören İngilizler, Revandiz’i uçaklarla bombalamaya başladılar. İlk bombalama 10 Temmuz 1922 tarihinde 12 uçakla başlamış fakat arazi engebeli olduğundan İngilizler bu saldırılarda pek başarılı olamamışlardır (Üzel, t.y., s.85; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1966, s.272). İngilizlerin dur durak bilmeyen saldırılarına rağmen, Özdemir Bey, Elcezire Cephe komutanlığından gönderilen 2.000 altın ile müfrezenin

ve gönüllü birliklerin maaşlarını ödemiş; Şemdinli ile Revandiz arasında 1.400 direk diktirerek telli muhabere hattını da tesis etmiştir (Üzel, t.y., s.90).

31 Ağustos 1922’de Özdemiş Bey birlikleriyle İngilizlere saldırdı. İngilizlerin uçaklarına rağmen, Derbent Muharebesini kazanan Özdemiş Bey müfrezesi alçak uçuş yapan dört İngiliz uçağını düşürdüğü gibi , İngilizlerden pek çok malzeme ile birlikte altı adet makineli tüfek ve iki top ele geçirmiş; on dört civarında da şehit vermiştir (Üzel, t.y., s.97; Türkmen, 2003, s.62). Nitekim Derbent zaferinden sonra Musul’un tamamıyla Türkler tarafından işgal edileceği endişesine kapılan İngilizler, Süleymaniye’de Kürdistan İmparatorluğu adıyla bir İngiliz manda idaresi kurmaya kalkıştılar (Türkmen, 2003, s.63). İngilizler, Güney Irak’ta etkili olan Şeyh Mahmut’u bu maksatla Süleymaniye’ye getirterek 10 Ekim 1922’de İngiliz mandası Kürdistan hükûmetini resmen kurdular (Üzel, t.y., s.108-109). İngilizler böylece Irak halkının Türkiye’ye iltihak etmek arzusunu önlemeyi ve bölgedeki iktisadi çıkarlarını sürdürmeyi düşündüler.

Musul vilayetindeki gelişmeleri yakından takip eden Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Özdemiş Bey’in kazandığı başarıların devamı için TBMM hükümetince gizli olarak desteklenmesini istiyorlardı. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, 7 Eylül 1922 tarihinde Elcezire Cephe komutanlığına çektiği çok gizli kayıtlı telgrafta, gerekirse Musul’un silahla alınması hususunu dile getirmekte ve şöyle demektedir (ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2, 2-9; BCA), Hariciye nr: 1/210, 18. 9. 1338 (1922); Saral, 1968, s.33-34):

“Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti

7 Eylül 1338/1922

“Şark Cephesi, Elcezire Cephesi Kumandanlığına,

Müdafaa-i Milliye Vekâleti Riyasetine,

1.Musul mıntıkasında Misâk-ı Millî hududumuzun icap ederse silahla temini mukarrerdir. Çölemerik ve Revandiz hudut kıt'aatından teşkil edilecek bir cebel bataryasıyla takviye edeceği bir nizamiye süvari livası, aşiret süvari fırkaları ve mahalli halk ile takviye edilecek Özdemir'in müfrezesiyle (İmadiye-Süleymaniye hattı üzerinde Musul-Kerkük hattına taarruza memur edilecektir. Binaenaleyh bu nokta-i nazardan şimdiden istihzaratta bulunulması ve asgari zamanda intacı elzem olan bu istihzaratın ne zaman kadar ikmali ve harekâtın taarruz şeklinde idaresi hakkında mütalâ-i devletlerinin iş'arı,

2.Elcezire ve Şark cephesine yazıldı.

(İmza) F E V Z İ

Türk Genelkurmayının çabaları içerisinde en fazla dikkati çeken konu ise, cephenin uçak bölümü ile takviyesi hususu idi (ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-9). Çünkü bölgede İngilizlerin hava gücü sayesinde üstünlük kurabilecekleri görüşü ağırlıklı olarak etrafta dolaşıyordu. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın emrine göre, Elcezire Cephesi bütün gücüyle Dicle'nin iki tarafından, nehir boyunca Musul yönünde taarruza geçecek idi (ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151; F: 3-39, 3-40).

Doğu Cephesi ise Van, Hakkari ve Iğdır sınır birliklerinden oluşan dağ bataryalarıyla takviye edilen bir piyade tümeni, bir süvari tugayı ve aşiretlerden oluşan süvarilerle İmadiye, Süleymaniye hattı üzerinden Musul-Kerkük'e taarruzla görevlendirilecektir (Türkmen, 2003, s.66). Hatta bu hazırlıklar olurken, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Elcezire cephesinde süratli keşif ve savaş uçaklarından oluşan bir uçak bölüğü teşkili yolunda da emirler verdi. Bu konuda Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa ile de gerekli yazışmalar başlatıldı (ATASE Arşivi: Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-31, 2-35). Bu arada 6 Kasım 1922 tarihinde Özdemir Bey'den Elcezire Cephe komutanlığına gönderilen şifrede takviye kuvvetlerinin Revandiz'e ulaşmasını müteakip takip edilecek hareketin bütün kuvvetlerle ilk önce Zaho'nun işgalini, bir kolun da güneyden Dohuk üzerine inmesi diğer bir kolun da İmadiye üzerine yürümesi hususu teklif ediliyordu. Özdemir bunun dışındaki ihtimalleri de sıralamakta idi (ATASE Arşivi: Kls: 1872, Ds: H-17, F: 10-18). Özdemir'den alınan cevaplar çerçevesinde 10 Kasım 1922 tarihine kadar Elcezire Cephesinin gerekli hazırlıkları tamamlaması isteniyordu. Bu gelişmeler olurken, bir yandan da Lozan Konferansı devam ediyordu. Bu sırada Lozan'dan gelen haberlere bakılırsa konferansın kesintiye uğraması ihtimali vardı. Bu ihtimale karşı Fevzi Paşa, Musul harekâtına katılacak birliklerin hazırlanması konusunda gerekli talimatları da vermekten geri kalmıyordu. Hatta 4 Aralık 1922 tarihinde İzmir'den Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta Musul'a yönelik olarak icra edilecek harekâta dair çekilen telgrafta daha detaylı bilgiler veriliyordu (ATASE Arşivi, Kls: 1611, Ds: 151, F: 2-108; Türkmen, 2003, s.66):

“İzmir’den, 4.12.1338 (1922)

Harp Telgrafı

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

1. Musul mıntkasında Misak-ı Milli hudutlarımızın icap ederse, silahla temini maksadıyla yapılan ihzarat (hazırlıklar) neticesinde 5.818 muharip tüfek ve 1.359 muharip süvari, 54 ağır, 33 hafif makineli tüfek ve 16 toptan ibaret bir kuvve-i seferiye, Hasankale ile Bitlis arasında yolda bulunan bir süvari livasıyla (tugay) altı toptan ibaret kısmı hariç olmak üzere kâmilen Siirt, Diyarbekir, Mardin, Cizre müstatili (uzantısı) dâhilinde toplanmıştır.

Bu kuvvetin 10 gün zarfında Şırnak, Çekik, Midyat, Cizre mustatili intitatu için icap eden hazırlık da yapılmış ve buradan Musul üzerine harekât-ı taarruziyeye ibtidar (başlanması) için bu küçük mustatil dâhiline lazım gelen erzak idhar edilmiştir (yığılmıştır). Yalnız taarruza karar vermezden evvel kıt’aatın küçük mustatil dahiline alınması ve orada hal-i intizarda bırakılması idhar edilen erzakın sarfına sebebiyet vereceğinden taarruz emrine intizar eylemek üzere kıt’aatın Siirt, Diyarbekir, Mardin, Cizre mustatilinde kalmalarının tensip edilerek ve Elcezire Cephesi komutanlığının evamir-i lazime verildiği ve kuvve-i seferiyenin Ankara’dan topçu ile daha ziyade takviyesine çalışılmakta olduğunu arz ederim.

2. Vaziyet ve müzakerat-ı siyasiyenin göstereceği lüzum ve şekle göre Elcezire’de harekât-ı askeriye icrası taarruz emrinin vürudundan on gün sonra mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Irak vaziyet-i askeriyesinde mühim bir tebeddül olmamıştır. Yalnız bize taraftar aşair ile Revandiz müfrezesinin Musul şarkında icra edecekleri tazyik üzerine İngilizler Musul mıntkasındaki tayyare kuvvetlerini tezyit etmişlerdir ve Köysancak, Akra istikametlerinde şiddetli mukabil hareketlerde bulunmuşlardır. İngilizler Musul’un 100 km. güneyinden şarka kadar şimendifer hattı ikmal etmişlerdir. Musul bölgesinde de kuvvetli otomobil kolları vardır.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi”

Gerçi Türkiye konferanstan önce Musul’u silahla almaya karar vermiş ise de, konferansın başlamasıyla birlikte diplomasi usûllerine daha ağırlıklı yer vermeyi uygun bulmuştu (Gürün, 1986, s.391). Böylece 1922 yılı sonunda Musul’a yönelik olarak yapılması düşünülen Türk

askeri harekâtından vazgeçilmiş oldu (Türkmen, 2003, s.68). Lozan Konferansında bilindiği üzere, en çetin tartışmaların meydana geldiği konu “*Musul Meselesi*” olmuştur (Karacan, 1971, s.242). Türkiye için hayati bir öneme sahip olan Musul, müzakerelere ve müttefiklere hâkim olan İngiltere için de gerek zengin petrol kaynakları ve gerekse Hindistan yolunun emniyeti bakımından ele geçirilmesi zorunlu görülen stratejik ve iktisadi öneme sahip bir bölgedir. Türkiye için ise, asgari vatan sınırlarını ifade eden Misâk-ı Millînin vazgeçilmez bir ilkesidir.

Nitekim 2 Ocak 1923'te Mustafa Kemal Paşa TBMM'de yaptığı açıklamada şunları söylüyordu: “...*Musul vilayetinin hudud-ı millimize dâhil araziden olduğunu biddefaat ilan ettik. Lozan'da eylevm (bugünkü günde) karşımızda ahz-ı mevki etmiş olanlar bunu pekâlâ bilirler. Vatanımızın hudutlarını tayin ettiğimiz zaman büyük fedakârlıklara katlandık. Menafimize mugayir (menfaatlerimize aykırı) olmakla beraber müsâlemet perverane (barıştan yana) hareket ettik. Artık milli arazimizden en ufak bir parçasını bizden koparmaya çalışmak pek haksız bir hareket olur. Buna kat'iyen muvafakat etmeyiz.*” (ASD, 1981, s.56; Türkmen, 2003, s.70). Mustafa Kemal Paşa 30 Ocak 1923 tarihli konuşmasında ise, Musul vilayetinin, Türkiye devletinin milli sınırları içerisinde olduğunu; buralarını ana vatandan koparıp şuna buna hediye etmenin mümkün olamayacağını ve Cemiyet-i Akvam'ın bu konuyla hiçbir ilişkisi olmadığını ifade ediyordu (ASD, 1981, s.59; Öke, 1987, s.107).

Lozan Barış Konferansının toplanmasından evvel İngilizler, 17 Ekim 1922 tarihinden itibaren Köysançak, İmadiye ve Dinart'ı havadan bombalamaya başlamışlardı. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın Musul hakkındaki beyanatları, plebisit yapılacağı yolundaki açıklamaları, yöre halkını İngilizlere karşı harekete geçirdi (Türkmen, 2003, s.71).

İngiliz uçak filosu şehirleri, aşiretlerin yaşadıkları bölgeleri, bunların sürülerini ve ekili alanları sık sık bombalamış; halk ise bu

bombardımandan bıkip usanmıştır. Hele 15 Aralık 1922 tarihinde Revandiz'e 22 uçaklık bir filo ile yapılan ve bir buçuk saat devam eden bombardıman her tarafta yangınların çıkmasına neden olmuştur (Üzel, t.y., s.145). İngilizlerin hava saldırıları Şubat ve Mart aylarına kadar aralıklarla devam etmiştir.

Musul'un diplomasi yoluyla geri alınabileceği düşüncesinden hareketle Lozan'da başlatılan görüşmeler üzerine Türk hükûmeti, Elcezire Cephe komutanlığına gönderdiği şifre telgrafta Musul'a yönelik askeri harekâtın durdurulmasını istedi. Cephe Komutanlığından gönderilen bir telgrafta bu durumu öğrenen Özdemir Bey oldukça sarsıldı. Bu haberin milli teşkilata tebliği üzerine Revandiz ve çevresindeki hareket birden başka bir şekil ve renk aldı. Özdemir Bey, cephe komutanlığına 5 Nisan 1923 tarihinde gönderdiği raporunda hiç olmazsa Revandiz bölgesinin Türk denetiminde kalması için İngilizlerle bir ateşkes imzalanmasını istiyor; başlatılan diplomasi hareketini şu durumda uygun bulmadığını belirtiyordu.

Lozan görüşmeleri devam ederken, Musul'daki İngiliz-İrak birlikleri, 8 Nisan 1923'de birisi Hodran Suyu üzerinden Şeytan Boğazı, diğeri Büyük Zap Suyu vadisinden Serderya istikametinde olmak üzere iki koldan yeniden ileri harekete geçmişlerdir. Özdemir Bey müfrezesi tarafından 11/12 Nisan gecesı yapılan baskın taarruzlarıyla İngilizlere zayıat verdirilmişti. 20/21 Nisan gecesı Özdemir Bey müfrezesi ile İngilizler arasındaki muharebe daha da şiddetlenmiş; İngilizler karşısında tutunamayan müfreze 23 Nisan 1923 tarihinde İran topraklarına çekilmeye karar vermiştir (Türkmen, 2003, s.74). Özdemir Bey müfrezesi sarp dağları aşarak, silahlarıyla birlikte 29 Nisan 1923 günü İran'ın Uşnu kasabasına ulaşmıştır. Özdemir Bey, Savcıbulak havalisindeki İran askeri yetkilisi Yusuf Han'a gönderdiği mektupta "*Tali-i harp bizi bu gün İran devletine mülteci ve misafir*

etti.” diyerek ilticasının kabulünü istemiştir. Özdemir Bey ve müfrezesi 10 Mayıs 1923 tarihinde Van’ın Saray ilçesine ulaştı, oradan da Şark Cephesi Komutanlığına katıldı. IX ncu Kolordu Komutanı Ali Sait Paşa, Özdemir Bey’e yazdığı yazıda: “*Zat-ı aliniz ve gerekse maiyetiniz tarafından Musul meselesini vatanın menfaatlerine uygun bir surette halletmeye yönelik olarak Revandiz Kumandanı sıfatıyla Musul ve Kerkük havalisinde bilinen fedakârca hizmetlerinize teşekkür ederim.*” (Üzel, t.y., s.208-209) diyerek yaptığı faaliyetlerden dolayı şükranlarını bildirmekte idi.

Şefik Özdemir Bey, TBMM hükûmeti tarafından Kuzey Irak ve Musul havalisindeki İngilizleri Misâk-ı Millî sınırları dışına atmak üzere, Musul’a yönelik olarak başlatılacak askerî harekâtın komutanlığına atandı. Kendisine verilen talimata göre Misâk-ı millî sınırları içinde bulunan Musul’u ana vatana dâhil etmek için bu askerî harekâtı başlattı. Maiyetine resmî üniformalı askerlerden ziyade gönüllüler dâhil edildi. Musul’da İngilizlere karşı yürüttüğü mücadelede Türkmenleri ve diğer aşiretleri kendi yanında tutmayı başardı. İngilizleri 1922 Ağustos ayında gerçekleştirilen Derbent muharebesi büyük bir yenilgiye uğrattı.

Lozan Barış görüşmeleri sürecinde, Musul’un diplomasi yoluyla Türkiye’ye bağlanacağı yolundaki genel kanaat üzerine, Özdemir Bey’e TBMM hükûmetince gerekli lojistik destek verilmeyince harekât sekteye uğradı. Lozan görüşmelerinin ikinci aşamasında İngilizler Musul konusunda üstünlüğü sağlamak için Kuzey Irak’a var güçleri ile saldırdılar. Şefik Özdemir Bey, üstün İngiliz kuvvetleri karşısında daha fazla tutunamayarak İran’a iltica etti, oradan da Van üzerinden Türkiye’ye girdi (TBMM Arşivi, Kutu nr: 25, 53).

Sonuç

Özdemir Bey'in 1922 yılında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle başlattığı ve Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'nın da her bakımdan desteklediği Musul harekâtı sırasında bölgedeki kimi Kürt liderlerden destek de görmüştür. Bunlardan birisi Şeyh Mahmud Barzenci'dir. Özellikle 1922 yılı Temmuz-Ağustos ayında İngilizlerle şiddetli muharebeler yapılmıştır. Anadolu'da Türk ordularının Büyük Taarruz harekâtıyla uğraştıkları bir sırada Özdemir Bey İngilizler'e karşı harekâtını başlattı. İngilizlere karşı ard arda darbeler indirdi. Başkomutan Meydan Muharebesi esnasında Özdemir Bey de 31 Ağustos 1922 günü Derbent'te yaptığı büyük muharebede İngilizleri mağlûp etti. Musul, Kerkük ve Süleymaniye birkaç gün içerisinde Şefik Özdemir Bey'in ve dolayısıyla da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin kontrolüne geçmiş oldu.

Özdemir Bey'in bu faaliyetleri esnasında İngilizler tarafından desteklenen Simko İsmail adındaki bozguncu Kürt lideri ve kuvvetlerinin imha edilmesi üzerine İngiltere, petrol bölgesini elde tutabilmek için daha sert tedbirler almaya gayret etti. Hindistan'dan gelen yüzbinlerce müstemleke askerinden oluşan takviyeli ordusuyla ileri harekâta geçen İngilizler karşısında istediği lojistik desteği alamayan Yarbay Şefik Özdemir Bey tutunamayıp kuzeydoğuya çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. İşte bu sırada işi şansa bırakmak istemeyen İngilizler, Özdemir Bey'i ve dolayısıyla Türkiye'yi destekleyen aşiretlerin bir kısmını çeşitli vaatlerle kendi taraflarına çekmeyi başardılar. Direniş gösteren Türkmenler ve Türk taraftarı kimi Kürt aşiretleri uçaklarla bombardımana tabi tutuldular. İngilizler bombalamakla kalmayıp psikolojik harekât yöntemlerine de başvurular. Uçaklardan atılan beyannamelerde artık Türkiye'nin direnişçilere bir yardım gösteremeyeceği mesajını vermeye çalıştılar.

Lozan Barış görüşmeleri esnasında bölge halkına yönelik yapılacak halk oylamasına (referandum) güvenen Türk idareciler, İngiliz diplomatların Musul-Kerkük için çevirdikleri siyasî entrikalara ne yazık ki tam anlamıyla karşı duramadılar; safiyane tepkilerle Musul'un, Kerkük'ün, Süleymaniye'nin, Revandiz'in, Altunköprü'nün Türkmen olduğunu, Türk olduğunu dile getirmeye çalıştılar. Lozan sonrasına ertelenen ve ikili görüşmelerde Milletler Cemiyeti'nin arabuluculuğuna havale edilen onbir asırlık vatan toprağı, Türkmeneli dönemin Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü (Aras) Bey'in ifadesiyle "*bağrımıza taş basarak terk ettiğimiz*" bir vatan parçası olmuştu. 1926 yılına kadar aslında hukuken Türk vatanı olan Kuzey Irak, Süleyman Nazif'in ifadesiyle "*ırak-ı fırak*" oluverdi.

Kaynakça

Al-Jumaily, Q.K. (1999). *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923)*, Hz: İzzet Öztoprak, Ankara.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri(ASD)(1989), 4, c.1, Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO),

Başbakanlık Cumhuriyeti Arşivi (BCA).

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Başkanlığı Arşivi.

Göyünç, N. (1998). Musul Misak-ı Milliye Dâhil Midir, Değil Midir? *Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul*, Ankara.

Gürün, K. (1986). *Savaşan Dünya ve Türkiye*, Ankara.

Karacan, A.N. (1971). *Lozan*, 1971.

Öke, M.K. (1987). *Musul Meselesi Kronolojisi(1918-1926)*, İstanbul.

Sabis A.İ. (1991). *Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi, c.4, 303-319*, İstanbul.

Saral, Hulki, (1968). “Birinci Dünya Harbi Sonunda ve İstiklal Harbinde Musul Sorunu”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sy: 225, Ankara, s. 27-35.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Arşivi Kutu: 53, nr: 1113, Şefik Özdemir Dosyası, Kısa Hal tercümesi.

Türkmen, Z. (2001). Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1922-1923). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 49, 49-79.

Türkmen, Z. (2003). TBMM Hükûmetinin Musul'a Yönelik Askerî Tedbirleri, Milis Yarbayı Şefik Özdemir Bey'in Revandiz Harekâtı. *Silahlı Kuvvetler Dergisi (SKD)*, 375.

Türkmen, Z. (2003). *Musul Meselesi Askerî Yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Türkmen, Z. (2001). *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Türkmen, Z. (2001). Özdemiş Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1922-1923). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 49, Ankara.

Türkmen, Z. (2002). *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Türkmen, Z. (2003). TBMM Hükûmetinin Musul'a Yönelik Askerî Tedbirleri, Milis Yarbayı Şefik Özdemiş Bey'in Revandiz Harekâtı, *Silahlı Kuvvetler Dergisi (SKD)*, 375, 69-81.

Türkmen, Z. (2003). TBMM Hükûmetinin Musul'a Yönelik Askerî Tedbirleri, Milis Yarbayı Şefik Özdemiş Bey'in Revandiz Harekâtı, *Silahlı Kuvvetler Dergisi (SKD)*, 375.

Türk İstiklal Harbinde Güney Cephesi (1966), Genelkurmay Başkanlığı Basımevi(GBB), Ankara.

Üzel, S. (Tarihsiz). İstiklal Savaşımız Esnasında Kürtlük Cereyanları ve Irak-Revandiz Harekâtı, *Resmî Vesaike Müstenit Harp Tarihi*, (Daktilo Metin) Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi.